

обл., ф.Р-1833, оп.6, спр. 35, 92 арк. 23. Держархів Тернопільської обл., ф.Р-1833, оп. 6, спр. 36, 29 арк. 24. Держархів Тернопільської обл., ф. Р.1833, оп. 6, спр. 40, 74 арк. 25. Держархів Тернопільської обл., ф.1833, оп. 6, спр. 42, 41 арк. 26. Держархів Тернопільської обл., ф. Р. 3207, оп. 1, спр. 1, 6 арк. 27. Петровський О. Становлення системи охорони культурної спадщини у західних областях УРСР у контексті перших соціально-економічних перетворень (вересень 1939 – червень 1941 рр.) / Петровський Олександр // "Охорона культурної спадщини в Україні: історія, теорія, практика". Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (28–29 травня 2007 р., м. Тернопіль). – Тернопіль, 2007. – С.36–42. 28. Петровський О. М. Діяльність польських військових органів охорони пам'яток мистецтва та культури у зоні бойових дій на західноукраїнських землях (1919–1920 рр.): організаційний та політичний аспекти / О. М. Петровський // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К.: Поліграфічний центр "Фоліант", 2007. – Т.ХVIII. – С.192–201. 29. Петровський О. М. Пам'яткоохоронна справа у міжвоєнній Польщі як внутрішньополітичний чинник / О. М. Петровський // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль: ТДПУ, 2003. – Вип. 3: Національно-державне відродження слов'янських народів Центрально-Східної Європи крізь призму 85-річчя. – С. 295–298. 30. Петровський О. М. Формування органів охорони культурної спадщини на західноукраїнських землях у складі Польщі (1919–1929 рр.) / О. М. Петровський // Ефективність державного управління Національної академії державного управління при Президенті України [За заг. ред. А. О. Чемериса]. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2006. – Вип. 10. – С. 229–235.

Александр Петровский

ОХРАНА КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В ТЕРНОПОЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ УССР (СЕНТЯБРЬ 1939 – ИЮНЬ 1941 ГГ.)

В статье анализируются состояние и организационно-методическое обеспечение дела охраны объектов культурного наследия в западноукраинских землях, в частности на Тернопольщине, в первые годы Второй мировой войны.

Ключевые слова: Западная Украина, Тернопольская область, Вторая мировая война, охрана культурного наследия, советизация западных областей.

Olexander Petrovsky

CULTURAL HERITAGE OF THE USSR IN TERNOPIL REGION (SEPTEMBER 1939 – JUNE 1941)

This article analyzes the status and organizational and methodological support the protection of cultural heritage in Western region of the USSR, particularly in Ternopil region in the early years of World War II.

Key words: Western Ukraine, Ternopil Region, World War II, the protection of cultural heritage, sovietization western regions of the USSR.

УДК 94(477)

Ярослав Потапенко

КОНФЛІКТ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ПОГЛЯД КРІЗЬ ПРИЗМУ АМБІВАЛЕНТНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

У статті проаналізовано соціокультурну специфіку, історичні причини та суспільні наслідки конфлікту ідентичностей в сучасній Україні, ґрунтованого на різних підходах щодо національного історичного минулого.

Ключові слова: конфлікт ідентичностей, "політики пам'яті", "дискурсивні війни", Друга світова війна, історичні міфи.

Необхідною умовою можливості формування в сучасній Україні дієвого громадянського суспільства, антиколоніального дискурсу, власне української версії ключових подій, котрі відбувалися на наших теренах у ХХ ст., є здатність вітчизняних інтелектуалів адекватно осмислити ті моделі ідентичності, котрі сьогодні існують у державі у форматі взаємопоборювання / взаємозаперечення (гранично увиразнивши при цьому тезу про т. зв. "ідентичнісну амбівалентність" як надзвичайно ефективний засіб контролю й маніпуляцій, активно експлуатований політиками різних кольорів і "мастей" – на шкоду суспільству, проте задля здобуття "електоральних дивідендів"). В українському гуманітарному просторі все виразніше окреслюється тенденція діагностувати боротьбу двох парадигм (наративів, дискурсів, ідеологій тощо), ґрунтованих на двох

магістральних культурних традиціях, що опинилися у ситуації "дискурсивної війни", об'єктами якої стають дедалі більше історичних феноменів, навантажених протилежними символічними значеннями для українців та росіян [13, с. 49].

Метою статті є осмислення конфлікту ідентичностей в Україні на початку XXI ст. в розрізі "дискурсивних битв" та протистояння "політик пам'яті" у вітчизняному соціокультурному просторі.

Завдання наукової публікації полягають у виявленні причин та наслідків загострення конфлікту ідентичностей в сучасній Україні на тлі зростання політичного протистояння; аналізі ключових тенденцій і рушійних чинників вказаного інтелектуального процесу; широкому огляді значного масиву публікацій, присвячених різним візіям національної історії.

Об'єкт дослідження – конфлікт ідентичностей і "моделей пам'яті" в сучасній Україні, глибоко закорінений у антагоністичному протистоянні різних версій минулого країни.

Предмет дослідження – особливості та ключові тенденції конфлікту ідентичностей, головні чинники, які мають вплив на цей процес.

Складнощі з віднаходженням незаангажованого, раціонального погляду на минуле, позбавленого емоційно навантажених означників типу "зрадники", "відступники", "колаборанти" тощо, іноді призводять до сумнівів у тому, чи маємо підстави вважати нацією українську спільноту, котра вперто культивує взаємозаперечні історичні міфи [6, с. 16]. Ситуацію межово ускладнює і драматизує ще й та обставина, що за словами Я. Грицака, радянський режим в Україні десятиліттями масово й систематично практикував у небачених раніше масштабах політику суспільної амнезії, масового історичного безпам'ятства ("найбільш зманіпульованою історією в світі" називає українську історію американська дослідниця Ніна Хрущова) [4, с. 66–67]. До того ж, фактично, кожен значний регіон країни викристалізував набір власних історичних міфів, котрі перебувають у постійному конфлікті [4, с. 68].

Б. Дубін привертає увагу до проблеми повернення російських імперських амбіцій та імперського дискурсу до українського медійного простору за посередництва російських ЗМІ, – повернення, кваліфіковане автором як компонент демонстративної та компенсаторної реанімації великодержавницьких стратегій Кремля [5, с. 22]. У цьому контексті доречно пригадати тезу відомого французького історика Д. Бовуа про те, що імперська ідея, як перманентне осердя російської політики в усі часи, здатна спиратися тільки на заперечення і спотворення історії земель, котрі прагне поглинути й асимілювати. Наслідком цієї "ампутації пам'яті" стало написання українцями власної історії аж наприкінці XIX ст., та й то лиш на південноукраїнських теренах [1, с. 7]. В подібному ключі міркує і професор Торонтського університету С. Величенко: за умов, коли російські "офіційні" історики вимушені писати історію своєї країни в націоналістично-імперському дусі, а кремлівські очільники відверто говорять про поновлення панування над "Малоросією", певна частина населення України продовжує вважати себе "громадянами іншої або навіть зниклої країни". Тому головне завдання українських істориків у тому, аби писати "національну – але не націоналістичну – історію своєї країни", на протидію російському ексклюзивістському нарративу (завжди пам'ятаючи про "політичні обертони" академічних дебатів про національну історію) [2, с. 29]. Динаміка російсько-українських відносин в останнє десятиліття наштовхує на думку про те, що лейтмотивом політики Кремля досі залишаються слова П. Столипіна про боротьбу з "українським рухом" як життєво важливе історичне завдання російської державності [10, с. 23].

Натомість авторитетний український інтелектуал, дискутуючи з американським дослідником сучасного "історіотворення й героєписання" в Україні Девідом Марплзом, вважає життєво важливим для молоді держави завданням "декомунізацію, десовєтизацію та деколонізацію (отже, дерусифікацію – Я.П.) історичного нарративу", котрі наштовхуються на відверто вороже ставлення (роздратоване несприйняття) в широких наукових і політичних колах РФ [12, с. 12]. Головну проблему на цьому шляху вчений вбачає у тому, що Україна інтерналізувала більшу частину імперської історії та ідентичності на рівні більшості громадян, – в одній державі співіснують не просто два пантеони героїв та історичні нарративи, але дві нації, кожна з яких безпеліційно обстоює лише свій "автентичний" статус і не готова жодним чином до консенсусу щодо ключових питань національного буття [12, с. 12]. "Панівний криптосовецький дискурс", центрований довкола марксистсько-ленінських догм і обстоюваний панівною "криптосовецькою" елітою, нездатний відобразити справжню трагедію бездержавної нації, лише поглиблює "дисфункціональність державних і недорозвиненість суспільних інституцій" ("Українці з обох боків не доросли ще морально й політично до усвідомлення визнання, що "їхні" – це теж "наші", і навпаки") [12, с. 15].

Наявність двох діаметрально протилежних версій історичної пам'яті фіксує в сучасній Україні й І. Гирич, пов'язуючи задекларовану обставину з тим, що не зацікавлені в сильній державі політичні сили ефективно спекулюють на "роздвоєності" колективної пам'яті. Амбівалентність історичної свідомості суспільства безальтернативно унеможлиблює економічний і культурний поступ країни [3,

с. 129]. Львівський вчений О. Зайцев вказує на "битву двох історичних мітологій: української національно-державницької в консервативній, ліберальній та інтегрально-націоналістичній версіях – і проросійської з відмінами радянською, слов'янсько-православною й євразійською" [6, с. 16]. Там, де багато його колег вбачають боротьбу "історичної правди" проти "радянських фальсифікацій", учений помічає змагання міфів, кожен із яких стосується підставових засад національного буття: "Що саме вважати історичним підґрунтям сучасної України – Українську РСР чи антирадянський самостійницький рух?" [6, с. 16]. Наголошуючи на тому, що нова влада (від 2010 р. – Я.П.) знову надає радянському міфу "Великої Вітчизняної війни" "єдино правильного" офіційного статусу, дискредитує і маргіналізує "національні міфи" (отже, війна міфів триває!), – О. Зайцев звертається до слів Н. Яковенко про необхідність відмови від "одновимірної правди" і потребу "шукати спільні ціннісні параметри для носіїв різних переконань, різних уявлень про патріотичний обов'язок, різних спонук" [6, с. 17].

Сьогодні доволі часто можемо почути думку: суспільство, яке не має єдиного освітнього й інформаційного простору, не матиме і спільного майбутнього. Як зазначає І. Магрицька, "в Україні в різних регіонах викладаються абсолютно різні версії больових історичних тем. Перший шкільний урок 1 вересня 2012 року в луганських школах був присвячений "Молодій гвардії". Натомість львівські школярі знайомилися з історією героїв УПА" [17]. Завдання "домовитися про єдину версію історії" й визначити "спільну об'єктивну історичну правду" в ситуації регулярного "перереформатування" історичної пам'яті й "перезавантаження" колективної та індивідуальної ідентичностей [10, с. 23], – виглядає абсолютно неможливим для реалізації у найближчому майбутньому (особливо, коли врахувати гостроту політико-ідеологічних баталій останнього десятиліття та домінування російських ЗМІ й маскульту у вітчизняному інформаційно-медійному просторі). Зводючи ключові проблеми вітчизняної історичної освіти до лаконічно-місткої формули "Схід вчиться на "Піднятій цілині", а Захід – на "Жовтому князі" (мовляв Голодомор на Сході України досі вивчають за творами Михайла Шолохова, а в Центрі й на Заході – за працями Василя Барки, Івана Багряного й Уласа Самчука), – А. Щепка приходиться до невтішного діагнозу: "недосформована нація – недодержава" [17]. В подібному ключі міркує і Ю. Шаповал, коли перераховуючи імена постатей-антагоністів, нагороджених у різні часи званням "Героя України", запитує: яку ідентичність можна виплекати з такого "синкліту" героїв? [15, с. 20]. За словами Є. Захарова, українці Галичини й Волині не могли вважати солдатів Червоної армії визволителями (адже ті повернули пам'ятний кривавими злочинами радянський окупаційний режим), – і в той же час для переважної більшості населення Сходу та Півдня України пам'ять про "Велику Вітчизняну" священна. Вказану обставину дослідник пояснює тим, що населення Донбасу – це, здебільшого, переселенці на цю територію в 1930-х рр. та їх нащадки, уся історична пам'ять котрих припадає на радянські часи (тому ці люди мають проблеми з ідентифікацією себе громадянами України, поважають і бережуть радянські пам'ятники як частинку "власної" і "справжньої" історії) [7]. Скрушно констатуючи, що для мешканців Донбасу "бандерівці чужі й ніколи не стануть своїми", Є. Захаров головну проблему вбачає не стільки у конфлікті "справжніх історичних пам'ятей", скільки "квазіісторичних", сфабрикованих комуністичною тоталітарною пропагандою ("накинутої неправди", що породжує фобії) [7].

У дещо пафосному стилі стверджуючи, що українці – "автохтони на своїй землі" та "найсхідніша нація західного світу", Т. Стецьків головне завдання українських інтелектуалів вбачає у здатності виробляти "власну інтеграційну модель об'єднання різних частин України", провести синтез східних і західних компонентів (чітко сформулювавши причини національних поразок і визначивши базові цілі) [3, с. 5]. "Найбільшою бідю" сучасної України називає І. Гирич відсутність спільного українського погляду на своє історичне минуле, пов'язуючи цю "бідю" з досі єдиним інформаційним простором нашої держави з Росією, для очільників якої будь-які твердження про українську окремішність є фікцією. "Історична правда" Сходу і Півдня країни потрактовується вченим у якості продовження "російського імперського проекту від часів Івана Калити", скерованого до перетворення України на частину євразійського цивілізаційного простору – "околицю старої Російської імперії" [3, с. 133–134].

Виходячи з твердого переконання в тому, що нація – це люди, які мають одну колективну пам'ять про своє минуле, – І. Гирич досить категоричний у своїх висновках: переважна кількість населення Сходу і Півдня нашої держави є "політичними росіянами", а самі ці регіони залишаються "ментальним російським простором" [3, с. 7]. Щоправда, доволі парадоксальним виглядає поєднання дослідником у просторі одного тексту наведених висновків із тезою: твердження про існування двох історичних пам'ятей для різних частин держави є "цілком надумане і штучне", існує одна історична пам'ять для всієї України ("від Ужгорода і до Дону") [3, с. 130-131]. Пропозиції щодо "консервування" окремих історичних пам'ятей для Заходу і Сходу вчений рішуче відкидає на користь органічно близької йому й безапеляційно сформульованої "історичної правди", через

призму якої ОУН постає "справжньою всеукраїнською партією" і "найпопулярнішою політичною силою, жорстокість членів якої пояснюється суто "подібним ставленням до українського населення з боку польських і російських окупантів" [3, с. 120–121].

Відомий політолог і культуролог М. Рябчук, пишучи про глибоку і фатальну поділеність українського суспільства на дві мовно-культурні групи з кардинально відмінними уявленнями про власне минуле й майбутнє, екзистенційні цінності та героїв, – особливу увагу в багатьох своїх публікаціях акцентує на складності творення модерної нації зі "спільноти постімперської, себто з різноетнічної, різномовної, різноментальної "советської маси", що опинилася збігом обставин на етнічному українському уламку імперії" [13, с. 193]. Дослідник наважується на доволі ризиковані й незвичні для вітчизняного соціогуманітарного дискурсу метафори-порівняння, як то порівняння ситуації у підрадянській Україні з перманентним насильством, ментальним і духовним зґвалтуванням, скерованим на кардинальну трансформацію українського світу. Потрактуючи постколоніальний синдром денаціоналізації як, насамперед, психологічну проблему, М. Рябчук говорить про "ототожнення жертви з ґвалтівником" (упокорених українців і комуністичної верхівки) через прийняття його цінностей, світогляду, визнання всієї системи ґвалту "правильною", перехід на бік цієї системи й активну участь у подальшому поґвалтуванні [13, с. 198–199]. Табування глибокої психічної травми, виштовхування поза межі свідомості, веде до її закорінення у підсвідомому, спричиняє чисельні суспільні неврози в сучасній Україні (конфлікт між ментальними комплексами "ясиру" та "яничарів") [13, с. 200].

Саме публікації М. Рябчука, котрі органічно поєднують історико-культурологічні та психологічно-політологічні підходи, якнайвиразніше оприявлюють фатальну недорозвиненість національної свідомості на початку ХХІ ст., її "хворобливу розщепленість" між "російсько-советською" символічно-ідеологічною парадигмою та пост- і антиколоніальними україноцентричними дискурсами. Зокрема, головною причиною того, що С. Петлюра так і не потрапив до офіційно толерованого "канону та іконостасу", автор вбачає у послідовному антибільшовизмі, антиросійськості й антиімперськості очільника Директорії, які й досі виглядають дуже підозрілими і небезпечними в очах "постсоветських – переважно проросійських і криптобільшовицьких" – політичних еліт нашої держави [13, с. 44–47].

Осмислення специфіки соціокультурних та політико-ідеологічних ідентичностей в сучасній Україні абсолютно неможливе без проникливого аналізу "амбівалентності" її посткомуністичного, посттоталітарного та постгеноцидного суспільства, "шизофренічної" зорієнтованості одночасно на взаємовиключні цінності, світоглядної розгубленості, – усіх тих ментально-екзистенційних компонентів, що їх доволі часто кваліфікують як результат принципового протистояння двох "візій" минулого і майбутнього України, а також як наслідок цілеспрямованої діяльності посткомуністичних еліт з метою "атомізації та дезорієнтації суспільства" [13, с. 45]. У цьому контексті цілком доречно звернутися до морально-етичних аспектів, безпосередньо пов'язаних як із проблемою ідентичності, так і з питаннями "конфлікту пам'ятей". Діаспорний дослідник І. Химка, закликаючи українське суспільство "критично відцуратися оунівської спадщини", визнати злочини бійців УПА проти поляків та євреїв і скласти за них покуту, аморальним і неприпустимим вважає будь-які спроби виправдати ці злочини, опираючись на спосіб мислення, що "колись надихав убивць". Лицемерно вимагати, аби світ визнав Голодомор геноцидом, і водночас заперечувати правду про військові злочини ОУН [14, с. 12], – подібній логіці важко відмовити у об'єктивності.

Нинішні біди українського суспільства, на думку соціального філософа М. Мариновича, є "борсанням духовно невиробленої свідомості, яка шукає камуфляжу для своїх виразок і виправдання для своїх провин", – суспільство обов'язково має пережити свій катарсис [9, с. 29]. Соціально-психологічні й політичні негаразди держави мислитель пояснює тим, що "неготовність значної частини України визнати злочини комунізму й розкаятися у співучасті в ньому прирікає її на розколеність її національного духу й на безплідне тупцювання на місці" [9, с. 29]. Небажання зізнання і каяття в суспільстві і в середовищі інтелектуалів дуже ускладнює процес культурного діалогу та створення єдиного національного символічного простору, вироблення єдиної інтегративної "політики пам'яті". За подібних обставин львівський історик Я. Грицак єдиним чесним моральним правилом вважає вибір солідаризуватися з жертвами війни або з тими героями, хто рятував приречених на знищення. "Мудрим голосом з минулого" називає вчений слова Ю. Шевельова, котрий пережив воєнне лихоліття: "Ні ті українці, що воювали на советському боці, ні УПА чи Дивізія [СС "Галичина" – Я.Г.] не принесли користі українському народові" [4, с. 138–139]. Вагомим аргументом позиції Я. Грицака є слова: "це не була наша війна, це була війна за контроль над нами" (тому варто відмовитися від "великої героїчної брехні" з обох флангів політико-ідеологічного протистояння) [4, с. 137]. Розділяючи декілька історичних спадщин (православну, комуністичну, радянську), сучасна Україна належить до кількох цивілізацій, тому має широке поле

для вибору вектора розвитку й потребує зміни парадигми мислення, котра б уможливила згоду національних еліт [4, с. 34].

Який вихід з подібної ситуації пропонують вітчизняні інтелектуали? Справедливо зазначаючи, що історична освіта сучасної України часто творить нові міфи, замість того, аби руйнувати старі, Є. Захаров наполягає на необхідності й невідворотності примирення історичних пам'ятей, демістифікації облудних наративів, визнання права різних регіонів країни вшановувати власні святині та героїв. Без цього, на думку вченого, неможливо створити єдину політичну націю й забезпечити суспільний поступ ("навколо декількох спільних цінностей") [7]. Обов'язок інтелектуалів на шляху нації від хибних і конфліктуючих "образів минклого" до звернення до "загальнолюдської пам'яті" – "називати речі своїми іменами й відрізнити правду від брехні, а облудну мітотворчість від шанування святинь" [7].

Запропонований алгоритм виходу зі складних соціокультурних колізій виглядає доволі привабливо, проте не знімає головну проблему: те, що для простих мешканців (а то й пересічних інтелектуалів) Сходу України постає цілком очевидною "правдою", "шануванням святинь" і органічною складовою "загальнолюдської пам'яті", – український Захід з абсолютно аналогічною очевидністю й безсумнівною потрактує в якості стовідсоткової "брехні", "облудної мітотворчості" й пропагандистських фальсифікатів "людиноненавистницького режиму". Промовиста деталь: коли вчителі історії з Донбасу і Криму затавровують діячів ОУН як "фашистських поплічників і колаборантів", авторитетний київський історик Ігор Гирич кваліфікує "комуністичними колаборантами" досі шанованих на Сході Артема, С. Косіора, Х. Раковського, В. Антонова-Овсієнка тощо [3, с. 130]. Та й сам концепт "загальнолюдської пам'яті" в ситуації "парадигмальної прогаліни" й безперервних гносеологічних та епістемологічних поворотів у історичній науці виглядає не так об'єктивною теоретико-методологічною категорією, як виміряним симулякром романтично налаштованих "старих добрих" позитивістів-ранкіанців (або атавізмом архаїчного юнгіанства чи лаканівського постфрейдизму).

За словами іншого вітчизняного фахівця у сфері "боротьби за колективну пам'ять", переконаного в тому, що неодмінною ознакою нації є "наявність спільних символів і мітів, спільних героїв і святинь, почуття спільної історичної долі", – історія може й мусить прислужитися у справі консолідації політичної нації шляхом "багатовимірного представлення спірних подій та явищ, без замовчувань і прикрашань, поспішної героїзації одних і демонізації інших" [6, с. 17]. Пропонована О. Зайцевим "принципова демітологізація, десакралізація та раціоналізація" спірних подій минулого в теорії виглядає вельми привабливо, проте автор так і не дає якихось конкретних відповідей на архіскладне питання: яким чином можливе "багатовимірне представлення" діяльності ОУН та визвольного руху в 1940-х рр., котрий багатьма фахівцями кваліфікується як "єдиний самостійний український рух", що "переріс у загальнонаціональний" ("одинокий справді український суб'єкт Другої світової війни") [6, с. 17], – в той час, як інші дослідники наполегливо затавровують представників цього руху "головними виконавцями злочинів окупаційної влади в Україні" [8, с. 271].

Позитивістський заклик вийти за межі псевдоісторичної міфології, відмовитися від будь-яких спроб поєднати принципово несумісні ідеологічно-вмотивовані міфологеми стосовно минулого країни втрачає весь евристично-гносеологічний потенціал, зіштовхуючись з як мінімум з трьома банальними дилемами: за якими критеріями проводити розмежування на "міфи" і "правду" в ситуації домінування в історіографії початку ХХІ ст. "багатокультурних" постмодерністських підходів, орієнтованих на "транснаціональні", а то й "денаціоналізовані" описи минулого [2, с. 29]?; як має реагувати історик, коли одна частина суспільства й політикуму воліє "синхронізувати" історичну пам'ять з Москвою та Мінськом, а інша – радикально "європеїзувати" її шляхом "десовєтизації" символічного простору та звільнення від "совєцької" спадщини [11, с. 14]?; чи не призведе врешті до критичного загострення й хронічної невиліковності "шизофренічно-амбівалентного" роздвоєння національної історичної пам'яті (отже, ідентифікації) проект "регіонального символічного плюралізму" (термін А. Портнова), практикований владою від Л. Кравчука до В. Януковича?

Виходячи з зазначених підходів, потрактувань, інтелектуальних імпульсів та принципово-несумісних позицій, наважимося висунути припущення: є всі підстави розглядати "російсько-радянську" та "патріотично-національну" візії минулого (отже, й моделі національної й особистісної ідентифікації та проекти очікуваного майбутнього) в якості модернізованих, проте дзеркально взаємозалежних різновидів колоніального й антиколоніального дискурсів, співвідношення між котрими прекрасно описані М. Павлишиним та П. Шведом [16, с. 21]. За словами останнього, "зацикленість" антиколоніального дискурсу на темах, порядках і дозволеніх межах свого дискурсивного антагоніста робить його вразливим до маніпулювання з боку "колоніального центру", звужує інтелектуальні горизонти до одновимірності протистояння – маємо справу з "зачарованим колом", взаємонаснаженням "насильства колоніального заперечення" та "антиколоніального

ствердження" (засадничою підставою вказаного підходу є концепція М. Фуко про дискурс як соціокультурну практику, детерміновану відносинами влади) [16, с. 21].

Найбільш продуктивною стратегією компаративного аналізу моделей ідентичності, стимульованих антагоністичними "політиками пам'яті", вважаємо розгляд цих явищ через призму ціннісно-світоглядного, символіко-ідеологічного та екзистенційно-духовного протистояння між імперським центром (колоніальна парадигма "російсько-радянського" проекту) та його втраченою колонією ("повстансько-деконструктивістська" парадигма сучасних інтелектуалів, оперта на традиції й моральні засади українського національно-визвольного руху ХХ ст.).

Отже, як бачимо, в сучасній вітчизняній соціогуманітарній – історичній, політологічній, культурологічній – думці маємо доволі представницьку кількість підходів до осмислення причин і наслідків конфлікту "політик пам'яті" та соціокультурних моделей ідентичності, які на них ґрунтуються. Попри значні розбіжності, що існують між цими підходами, все ж наважимося відзначити декілька найбільш поширених тенденцій, притаманних працям, аналізованим у цій статті: констатація існування двох ключових інтерпретаційних моделей (парадигм, наративів, візій) вітчизняної історії і відповідних їм "політик пам'яті"; утвердження думки про нагальну потребу примирення вказаних "політик пам'яті", що між ними точаться безперервні "дискурсивні війни", котрі унеможливають досягнення загальнонаціонального консенсусу щодо цінностей, символів, пантеону спільних героїв, свят і "ритуалів пам'яті"; заклик відмовитися від "деструктивної війни" історичних міфів (спрямованих на "совєтизацію" чи "бандеризацію" України), як і від спроб поєднати засадничо несумісні міфи, – в якості альтернативи пропонується деміфологізація й раціоналізація минулого на підставі віднаходження суті ключових історичних подій та глибинних мотивів поведінки їх учасників; поширена вказівка на технологічно-маніпулятивне підґрунтя "ідентичної амбівалентності", використання її політиками як засобу контролю над електоратом та інструменту ціннісно-ідеологічного розколу країни; найбільш дискусійною темою у вказаному інтелектуальному протистоянні постає питання щодо "українського виміру" Другої світової війни (в той час, як стосовно Голодомору в соціумі спостерігається відносний консенсус); жодних дієвих пропозицій щодо подолання "ідентичної амбівалентності" й виходу з замкненого кола "війни міфів" досі не запропоновано.

Список використаних джерел

1. Бовуа Д. Політика VS Історія між Сходом і Заходом / Д. Бовуа // Критика. – Число 4. – 2001. – С. 6–11.
2. Величенко С. Чи можливо тепер науково переписувати історію підросійської України? / С. Величенко // Критика. – Число 9–10. – 2009. – С. 29.
3. Гирич І. Історичні причини наших поразок і перемог / І. Гирич. – Львів: ЛА "Піраміда", 2011. – 142 с.
4. Грицак Я. Життя, смерть та інші неприємності / Я. Грицак. – К.: Грані-Т, 2008. – 232 с.
5. Дубін Б. Війна по телевізору і насправді / Б. Дубін // Критика. – Число 10–11. – 2008. – С. 20–22.
6. Зайцев О. Війна мітів про війну в сучасній Україні / О. Зайцев // Критика. – Число 3–4. – 2010. – С. 16–17.
7. Захаров Є. Конфлікт пам'ятей // Є. Захаров / Критика. – Число 5. – 2007. – С. 17.
8. Крючков Г., Табачник Д. Фашизм в Україні: Угроза или реальность? / Г. Крючков. – Х.: Фолио, 2008. – 416 с.
9. Маринович М. Вкладена мета і міра свободи / М. Маринович // Критика. – Число 10–11. – 2008. – С. 29–30.
10. Пономарьов В. Феноменологія нації / В. Пономарьов // Критика. – Число 10–11. – 2008. – С. 23.
11. Портнов А. Контактуалізація Степана Бандери / А. Портнов // Критика. – Число 3–4. – 2010. – С. 14.
12. Рябчук М. Нотатки на полях дискурсивних битв / М. Рябчук // Критика. – Число 1–2. – 2008. – С. 12–15.
13. Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження / М. Рябчук. – К.: "К.І.С.", 2011. – 240 с.
14. Химка І. Українці та Бандера: розбіжні погляди / І. Химка // Критика. – Число 3–4. – 2010. – С. 10–12.
15. Шаповал Ю. Про визнання і знання / Ю. Шаповал // Критика. – Число 1–2. – 2011. – С. 17–20.
16. Швед Д. Парадокси постколоніального виміру / Д. Швед // Критика. – Число 5. – 2005. – С. 21–24.
17. Щєпа А. Наліво підеш – у Європу не потрапиш / А. Щєпа // Україна молода. – 20 листопада 2012. – С. 4.

Ярослав Потапенко

КОНФЛИКТ ИДЕНТИЧНОСТЕЙ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ: ВЗГЛЯД СКВОЗЬ ПРИЗМУ АМБИВАЛЕНТНОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ

В статтє проаналізовані соціокультурна специфика, історическіє причини і общєстєвенніє послєдствія конфлікта ідєнтичностєй в соврємєнной Украинє, основанного на различных подходах относительно национального исторического прошлого.

Ключевые слова: конфликт идентичностей, "политики памяти", "дискурсивные войны", Вторая мировая война, исторические мифы.

Yaroslav Potapenko

**THE CONFLICT OF IDENTITIES IN CONTEMPORARY UKRAINE:
LOOK FROM THE PRISM OF AMBIVALENT HISTORICAL MEMORY**

The article analyzes the socio-cultural specifics, historical reasons and social consequences of conflict of identities in modern Ukraine, based on different approaches for a national history.

Key words: conflict of identities, "politics of memory", "wars of discourses", the Second World War, historical myths.

УДК 94(477)

Леся Алексієвець, Ірина Васірук

УКРАЇНА НОВІТНЬОЇ ДОБИ: КОНЦЕПТ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Висловлюється погляд на деякі проблеми української історії новітньої доби в контексті історичної пам'яті.

Ключові слова: Україна, новітня доба, сучасність, історія, історична пам'ять.

Сьогодні, здолавши низку недоліків у осмисленні українського минулого та розробці окремих гострих тем, які раніше піддавалися табу, постала проблема певним чином прилучитися до європейського історичного та історіографічного процесу, стати його частиною – у розумінні реалій і потреб доби. Події останніх років та контекст новітнього часу стверджують, що потенційно Україна є цікавою як для європейських дослідників і журналістів, так і для пересічних громадян.

Україна, всупереч незліченним прогнозам західних аналітиків, не розпалася на дві половини, не поринула в громадянську війну чи економічний хаос, попри загальну дисфункціональність корумпованої держави й очевидний занепад пострадянської економіки. Закономірно, отже, що багато хто з-поміж західних спостерігачів відчув певний подив, а відтак і бажання розібратися в цьому дивному українському феномені. Таким чином, зростає інтерес до України з боку інших держав. У 1990-х роках відомий американський історик Марк фон Гаген поставив питання – чи має Україна історію, навколо якого зав'язалася справжня дискусія. Учений прагнув загострити увагу на тому, що в багатьох академічних середовищах Україна не сприймалася як окремий суб'єкт історичного процесу і, як це не прикро, такі явища спостерігаються й сьогодні [6]. Йошер Фішка – міністр закордонних справ і віце-канцлер Німеччини упродовж 1998–2005 рр., зазначає, що "Україна є одним із наріжних каменів, на яких тримається європейський устрій після холодної війни. Європа і Росія зустрічаються в Україні..." [39, с. 5].

У 1997 році навколо перспектив України розгорнулася справжня полеміка, приводом до якої був вихід у світ книги З. Бжезінського "Велика шахівниця" [4]. У ній колишній радник американського президента з питань національної безпеки охарактеризував Україну як "принципово важливий геополітичний центр", зокрема й тому, що "саме її існування як незалежної держави допомагає трансформувати Росію" [4, с. 56]. У рамках проекту "(Ре)інтеграція України до Європи" була видана праця "Україна на шляху до Європи. Проміжні результати Помаранчевої революції" [38], у якій одним із ключових питань є те, якою мірою культурно-історичні константи впливають на зближення України з ЄС. Свої думки з цього приводу висловили авторитетні австрійські, німецькі та норвезькі вчені (Г. Зімон, Ю. Бестерс-Дільгер, Р. Піллінгер, І. Гордий та ін.). Особливо цінним є дослідження А. Каппелера: проаналізувавши газети, журнали та інтернетні публікації з різних областей України за 2005–2007 рр., автор говорить про те, як українці оцінюють вплив інших держав на вітчизняну історію і приходять до висновку, що "колективна пам'ять, погляди на історію й міфи, які стосуються відносин із Росією, Польщею та Австрією, активізуються, здійснюються та використовуються з політичними цілями" [18, с. 287].

Запит на вироблення новопосталою Українською державою політики пам'яті сформувався ще до проголошення незалежності. Для мільйонів її мешканців усвідомлення окремішності вітчизняної історії було підставою для виявлення політичної волі до державного суверенітету.

Проблема формування та функціонування історичної пам'яті актуалізується і перебуває у полі досліджень сучасних українських науковців та представників закордонних українознавчих центрів, таких як Я. Грицак, Л. Зашкільняк, Ю. Шаповал, Ю. Зерній, А. Киридон, Л. Нагорна, І. Гирич, В. Артюх, О. Удод та ін. [10; 11; 43; 15; 19; 20; 24; 7; 1; 37]. Зазначимо також, що теорія історичної пам'яті бере початок у ХХ столітті, а її засновником вважається французький соціолог М. Хальбвас